

Drentse schraalhanzen in de knel

De schrale bodem in Drenthe maakte de provincie vroeger tot een armoedige plek om te wonen, landbouw was er nauwelijks mogelijk. Maar de schraalhanzen onder de wilde planten, waaronder Rozenkransje en Blauwe knoop, voelden zich er prima thuis. Nu de bodem voedselrijker is geworden komen veel plantensoorten in het gedrang en daarmee ook de insecten die ervan afhankelijk zijn. In de afgelopen twintig jaar zijn diverse herstel- en natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd om het tij te keren. Drentse natuurliefhebbers volgen de effecten met inventarisaties van planten en dagvlinders. Ben Hoentjen geeft een impressie van de ontwikkelingen.

Hoe typisch Drents is de Drentse flora nog? Door haar ontstaans-geschiedenis en het daardoor bepaalde gebruik van het Drentse landschap vanaf de laatste ijstijd, onderscheidt de Drentse flora zich vooral door een groot aandeel plantensoorten, die gebonden zijn aan voedselarme tot zeer voedselarme omstandigheden. Of moeten we zeggen: onderscheidde zich? Tot die groep van typisch Drentse soorten die, deels bijna sluipenderwijs, uit grote delen van Drenthe dreigen te verdwijnen, behoren de planten van droge tot vochtige, schrale graslanden en de (hei-) schrale soorten.

Wat zijn (hei)schrale soorten?

Binnen de plantensoorten die het moeten hebben van schrale, dus voedselarme, en droge tot vochtige omstandigheden, nemen de zogenaamde heischrale soorten een bijzondere plaats in. Ze stellen net iets hogere eisen aan hun groeiplaats wat betreft mineralen en zuurgraad van de bodem dan andere schraalhanzen als Struikhei of Gewone dophei. Hun optimale leefgebied vinden ze op open, leemrijke plekken en langs iets betreden randen van paden in de heide en in onbemeste graslanden op leemhoudende bodem. Zulke gebufferde heischrale graslanden lagen vroeger vooral in de bovenlopen van beekdalen en op de beekdalflanken.

Nederlandse naam	Rode lijst 2012	Vershil (%)	Trend
Gewone vleugeltjesbloem s.l.	Kwetsbaar	-80	--
Kleine tijm	Bedreigd	-71	--
Kleine ratelaar	Gevoelig	-67	--
Heidekartelblad	Kwetsbaar	-64	--
Blauwe knoop	Gevoelig	-61	--
Spaanse ruiter	Kwetsbaar	-57	--
Echte guldenroede	Kwetsbaar	-54	--
Kruipbrem	Kwetsbaar	-52	--
Knollathyrus	Ernstig bedreigd	-50	--
Zandstruisgras		-48	-
Hengel		-47	-
Hondsviooltje	Gevoelig	-45	-
Fijn schapengras		-43	-
Eenjarige hardbloem		-40	-
Borstelgras	Gevoelig	-38	-
Dicht havikskruid		-36	-
Klokjesgentiaan	Gevoelig	-34	-
Slofhak	Kwetsbaar	-33	-
Stekelbrem	Gevoelig	-32	-
Wilde bertram		-26	-
Tandjesgras		-26	-
Akkerhoornbloem		-25	-
Gewone rolklaver		-23	-
Kamgras	Gevoelig	-22	-
Grasklokje		-21	-
Gewone dophei		-17	=
Liggend walstro		-15	=
Blauwe zegge		-11	=
Tormentil		-10	=
Pilzegge		-9	=
Zandblauwtje		-7	=
Struikhei		-6	=
Muizenoor		-4	=
Vroege haver			=
Stijve ogentroost	Gevoelig		=
Gewoon biggenkruid		0	=
Schapenzuring		2	=
Klein tasjeskruid		9	=
Mannetjesereprijs		14	=
Zilverhaver		32	+
Klein vogelpootje		32	+
Dwergviltkruid		74	++
Kleine bevernel		90	++

Veranderingen (in %) in presentie van 38 (hei)schrale plantensoorten in Drenthe, in de periode 2001-2013 t.o.v. de periode 1970-1996, op basis van 324 km-hokken van het WFD-meetnet (Provincie Drenthe, 2010). Trenderaaduiding verschil in presentie: = : constant (verschil > -20% - < +20%); -/+ : achteruitgang/vooruitgang (verschil > -20% - < -50% resp. >20% - <50%); --/++ : sterke achteruitgang/vooruitgang (verschil > -50% resp. > 50%).

Bermen vol met de ijle bloeiwijzen van grasklokjes kom je in Drenthe steeds minder tegen (foto: Theo Westra).

Tegenwoordig komen droge, onbemeste graslanden en heischrale vegetaties vrijwel alleen nog maar voor binnen natuurgebieden. Alleen daar vinden we nog de meest kieskeurige vertegenwoordigers, zoals Rozenkransje, Valkruid en Kleine schorseneer. Maar voor alle drie moeten inmiddels alle zeilen worden bijgezet om ze voor Drenthe te behouden. Knollathyrus lijkt helaas een zelfde lot beschoren. Voor een aantal (hei)schrale soorten boden ook allerlei onbemeste, grazige landschapselementen in het buitengebied, zoals droge tot vochtige wegbermen, taluds van waterschapsleidingen, steilrandjes en begraasde perceelsranden geschikte groeiplaatsen. Maar de levensomstandigheden zijn in veel

van deze refugia de afgelopen decennia zodanig veranderd, dat ze hier steeds meer in de knel komen.

Trends in Drenthe

In de Atlas van de Drentse flora¹ is in 1999 al alarm geslagen over de ernstige achteruitgang van deze soortgroepen, in vergelijking met de periode vóór 1950. Om de ontwikkelingen in de Drentse flora te kunnen volgen, is de Werkgroep Florakartering Drenthe (WFD) in 2001 gestart met een meetnet-project, waarbij van elk atlasblok (uurhok, 5 x 5 km) de vijf kilometerhokken op de diagonaal van NW-ZO, opnieuw zijn geïnventariseerd. Ook is een aantal kilometerhokken van het Floron-actualisatieproject hierbij meegenomen. In totaal zijn 600 kilometerhokken onderzocht (iets meer dan 20% van het totaal aantal Drentse km-hokken). Het WFD-project is in 2013 afgesloten. De rapportage hiervoor is nog niet afgerond, maar voor het rapport 'Natuur in Drenthe, zicht op biodiversiteit'² zijn de toen beschikbare tussentijdse resultaten van 324 kilometerhokken op een rij gezet. Voor een aantal (hei)schrale soorten zijn de verschillen in presentie ten opzichte van de periode 1970-1996 weergegeven in de tabel. Omdat bij eerdere tussentijdse rapportages, op basis van minder kilometerhokken, voor deze soorten dezelfde trends zichtbaar werden, is het onwaarschijnlijk dat de resultaten over alle meetnet-

Schrale berm van de Oosterweg tussen Zuidwolde en Alteveer, met onder andere Muizenoor, Duizendblad, Grasmuur, Schapenzuring en Gewoon reukgras. Foto: Joop Verburg.

hokken een veel florisanter beeld zullen opleveren.

Spectaculair herstel Dwergviltkruid

Een klein aantal soorten uit de tabel was voor de start van het WFD-meetnet al vrijwel beperkt tot natuurgebieden, zoals Spaanse ruiter, Zandstruisgras, Borstelgras en Tandjesgras. Ze groeien hooguit nog in de bermen erlangs. Hun achteruitgang is, net als voor de andere (hei)schrale soorten, vooral het gevolg van de bekende oorzaken die in de tweede helft van de vorige eeuw hebben geleid tot verslechtering van de groeiomstandigheden in de natuurterreinen door verdroging, verzuring en vermessing, en ook door verlies van leefgebieden. Dankzij herstel- en natuurontwikkelingsprojecten in het kader van het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS, nu Natuur Netwerk Nederland), vanaf 1992, zijn de perspectieven voor de meeste soorten binnen de grotere natuurgebieden duidelijk

Akkerhoornbloem kan het alleen in korte, open schrale vegetaties bolwerken. Foto: Joop Verburg.

Muizenoor en Dwergviltkruid in heischrale vegetatie op het Nuilerveld. Foto: Joop Verburg.

Een Kleine vos op zoek naar nectar op Blauwe knoop: in het agrarisch gebied inmiddels een zeldzame gebeurtenis. Foto: Joop Verburg.

verbeterd. Enkele soorten hebben zelfs een spectaculair herstel laten zien, zoals Dwergviltkruid.

Klepelen bevordert verruiging

Tal van (hei)schrале soorten en enkele soorten die hun optimum in schrale akkers of bosranden hebben, vonden ook in open, voedselarme wegbermen en andere halfnatuurlijke schrale landschapselementen in het agrarisch gebied volop geschikte groeiplaatsen. Gelukkig zijn er nog altijd bermen te vinden die in het voorjaar wit zijn van Akkerhoornbloem, of in de zomer getooid zijn met blauwe linten van Grasklokjes, afgezoomd met plukjes Dicht havikskruid. Toch laten deze en nog een hele rits andere soorten een verontrustende achteruitgang zien. Omdat de grens voor achteruitgang van een soort voorzichtigheidshalve is gelegd bij een afname in presentie van 20% of meer, is de trend van nogal wat (hei)schrале soorten in de tabel als constant beoordeeld. In werkelijkheid laten ze vrijwel allemaal een achteruitgang in presentie zien, die te denken geeft.

Voor Gewone dophei is dat zelfs 17%! De achteruitgang van deze soorten weerspiegelt zonder twijfel steeds meer hun geleidelijk verdwijnen uit het landelijk gebied. Het zijn voor het merendeel laag blijvende soorten, die niet kunnen opboksen tegen hun snelgroeiende burens, die profiteren van het nog steeds veel te hoge aanbod stikstof uit de lucht. Steeds vaker speelt ook het beheer deze robuuste groeiers in de kaart. In plaats van een of twee maai-beurten met afvoer van het gewas, ondergaan steeds meer bermen een klepelbehandeling. Dat bevordert de verruiging van de bermvegetatie en daarmee de ondergang van de (hei)schrале soorten.

Veel van deze soorten zijn belangrijke voedsel- en waardplanten voor tal van insecten, zoals bijen, zweefvliegen en ook dagvlinders. De in december 2016 verschijnende nieuwe dagvlinderatlas van Drenthe³ laat voor het agrarisch gebied een twaalfde graslandvlinders zien. Hoewel nog niet duidelijk is, hoe beide ontwikkelingen met elkaar

samenhangen, lijkt verruiging van wegbermen en andere schrale en grazige elementen hiervoor een belangrijke oorzaak. Daarbij gaat het niet alleen om achteruitgang in verspreiding, maar vooral ook om aantallen vlinders. Waar voorheen in de zomer tientallen koevinkjes, bruin of oranje zandoogjes uit de bloemrijke berm voor je voeten uit dwarrelden, mag je nu blij zijn er als uit de dichte grasvegetatie nog een enkele opvliegt. Hoog tijd dat daar verandering in komt!

Tekst: Ben Hoentjen

Met dank aan Joop Verburg (WFD) en Minko van der Veen en Wilfred Alblas (beiden Vlinderwerkgroep Drenthe) voor het meelesen.

Literatuur

- 1 Werkgroep Florakartering Drenthe i.s.m. provincie Drenthe, 1999: Atlas van de Drentse flora. Schuyt & Co Uitgevers en Importeurs BV, Haarlem
- 2 Provincie Drenthe, 2010: Natuur in Drenthe, zicht op biodiversiteit. Assen
- 3 Dijkstra, A.C.J., M.E. van der Veen, W.F.G. Alblas, 2016: Dagvlinders in Drenthe 2007-2015. Vlinderwerkgroep Drenthe, Roden. Tot 10 december 2016 voor intekenprijs € 15,- te bestellen via www.vlinderwerkgroepdrenthe.nl